

УДК 635.96/965 (477.72)

Л.О. Слепченко, З.А. Петренко

*Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна УААН
вул. Фрунзе, 13, смт Асканія-Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230 Україна*

ЧЕРВОНОКНИЖНІ ДЕКОРАТИВНІ ТРАВ'ЯНИСТІ РОСЛИНИ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "АСКАНІЯ-НОВА"

Дендропарк, колекція, рідкісні декоративні види, насіння, цибулини

ЧЕРВОНОКНИЖНІ ДЕКОРАТИВНІ ТРАВ'ЯНИСТІ РОСЛИНИ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "АСКАНІЯ-НОВА". Л.О. Слепченко, З.А. Петренко. – В статті наводиться список рідкісних та зникаючих видів трав'янистих декоративних рослин, які вирощуються на інтродукційних ділянках дендропарку "Асканія-Нова". Більшість із них можуть бути використані в озелененні на півдні посушливого степу України.

КРАСНОКНИЖНЫЕ ДЕКОРАТИВНЫЕ ТРАВЯНИСТЫЕ РАСТЕНИЯ ДЕНДРОЛОГИЧЕСКОГО ПАРКА "АСКАНИЯ-НОВА". Л.А. Слепченко, З.А. Петренко. – В статье приводится список редких и исчезающих видов травянистых декоративных растений, которые выращиваются на интродукционных участках дендропарка "Аскания-Нова". Большинство из них могут быть использованы в озеленении на юге засушливой степи Украины.

RED BOOK HERBACEOUS ORNAMENTAL PLANTS AT THE DENDROLOGICAL PARK "ASKANIA NOVA". L.A. Slepchenko, Z.A. Petrenko. – A list of rare and threatening species of herbaceous ornamental plants is given in the article. These species grow in the introduction plots of the Dendrological Park "Askania Nova". Most of them may be used in the greenery of plants in droughty steppe of the South of Ukraine.

На території України зустрічається майже 5 тис. видів вищих рослин (Определитель..., 1987), серед яких багато рідкісних та зникаючих, що знаходяться під загрозою вимирання. В заповідниках та національних природних парках на цей час зростає 423 види судинних рослин, занесених до офіційних переліків рідкісних видів, що становить близько восьми відсотків флори України. Майже 200 видів раритетних судинних рослин вирощується в ботанічних садах і дендропарках, що в значній мірі сприяє їх збереженню в Україні. В дендрологічному парку "Асканія-Нова" вирощується 23 види рідкісних та зникаючих декоративних трав'янистих рослин, із яких 3 види занесені до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі (ЄЧС), 6 видів – до Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів (ЧК МСОП), 22 види – до Червоної книги України (ЧКУ), 3 види – до списку Конвенції про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ у Європі (БЕРН), 2 види – до списку Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою знищення (СІТЕС) (Каталог..., 2002; Червона..., 1996).

Аналізуючи рідкісні види за географічним принципом, необхідно відмітити, що найбільш широко представлені рослини Європи – 68%, доля рослин Середньої Азії складає 9%, Середземномор'я – 9%, Кавказу – 9%, Криму – 5%.

Методика досліджень

В дендропарку немає спеціальної експозиції рідкісних та зникаючих трав'янистих декоративних рослин. Ростуть вони на двох інтродукційних ділянках та в деяких куртинах дендропарку. За походженням явно переважає посадковий матеріал, який надійшов за системою обміну насінням через делектуси або залучений експедиційним шляхом (65%) та з природних місцезростань (35%), в основному, із заповідного степу "Асканія-Нова".

На протязі багатьох років проводяться фенологічні спостереження за загальноприйнятими методиками (Методика..., 1979), вивчаються біологічні особливості (Карпи-

сонова, 1972), декоративні якості (Егорова, 1977), насіннєве та вегетативне розмноження дослідних рослин (Вайнагий, 1974).

Результати досліджень

Нижче наводяться дані про рідкісні види декоративних трав'янистих рослин, які позитивно реагують на умови культивування в дендропарку.

1. *Allium ursinum* L. – цибуля ведмежа, черемша.

Кавказько-європейський вид. Поширений у Центральній і Північній Європі, на Кавказі, в Малій Азії, в Україні – Прикарпатті, Карпатах, Лісостепу, південному Поліссі. Завезений в Асканію-Нова із заповідника Кодри (Молдова) в 1990 році. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина заввишки 20-30 см. Має напівкулясте суцвіття з 5-20 квітковими білими зонтиками. Квітує у травні, плодоносить у липні. Розмножується цибулинами і насінням.

2. *Allium regelianum* A. Beck. et Pjlin – цибуля Регеля.

Причорноморсько-прикаспійський ендемічний вид. Поширений на півдні Причорномор'я, у Нижньому Поволжі, Передкавказзі. В Україні зростає у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова". Вирощений з насіння, отриманого із заповідного степу "Асканія-Нова" в 1974 році. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина заввишки 60-70 см. Має яйцевидне зонтиковидне суцвіття. Квітки пурпурові. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і цибулинами.

3. *Asphodeline lutea* (L.) Reichenb. – асфоделіна жовта.

Середземноморський вид. В природі зустрічається в Східному Середземномор'ї, на Балканському півострові, у Малій Азії, на Кавказі та в Україні (Гірському Криму). Завезена із Нікітського ботанічного саду в 1980 році. Багаторічна трав'яниста бульбодореневищна рослина заввишки 40-60 см. Квітує в травні–червні, квітки 20-25 мм жовті, зібрані у густу довгу китицю. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням та діленням бульбодореневищ.

4. *Centaurea taliewii* Kleop. – волошка Талієва.

Ендемічний понтично-західноказахстанський вид. Місцезростання – Нижнє Поволжя, Казахстан, в Україні – Лівобережний степ, Степовий Крим. Вирощена з насіння, зібраного в заповідному степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 100-120 см. Квітки жовтувато-кремові, зібрані в кошик. Цвіте у червні–липні, плодоносить в липні. Розмножується насінням.

5. *Colchicum autumnale* L. – пізньоцвіт осінній.

Європейський вид. Поширений в Атлантичній і Центральній Європі, Прибалтиці, Туреччині. В Україні часто зустрічається в Карпатах. Багаторічна цибулинна рослина-ефемероїд, заввишки 20-25 см. Завезена із ботанічного саду Чернівецького національного університету у 2000 році. Цвіте в серпні–вересні, квітки (1-2, іноді більше) великі, рожеві. Потребує подальших досліджень.

6. *Crocus angustifolius* Weston – шафран вузьколистий.

Східно-середземноморський вид. В природі зустрічається на Балканському півострові, у Малій Азії, на Південному березі Криму. Багаторічна бульбоцибулинна рослина заввишки 5-10 см. Добре росте на галявинах дендрологічного парку. Квітує у березні–квітні. Квітка жовтогаряча з трьома бурими смужками. Плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням та бульбоцибулинами.

7. *Galanthus nivalis* L. – підсніжник білосніжний.

Європейсько-середземноморський вид. Поширений у Центральній Європі, Середземномор'ї, Передкавказзі, проникає в Українські Карпати, Закарпаття, Правобережне Полісся, Лісостеп, Степ. Завезений цибулинами з Нікітського ботанічного саду разом з посадковим деревним матеріалом. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина-ефемероїд, заввишки 10-15 см. Цвіте в лютому–березні. Плодоносить рідко. Розмножується цибулинами.

8. *Galanthus plicatus* Vieb. – підсніжник складчастий.

Кримсько-нижньодунайський вид. Поширений у Західній і Центральній Європі, Молдові, на Балканському півострові, у Східному Середземномор'ї, Західному Закавказ-

зі, Малій Азії, Україні (на Закарпатті, південній частині Причорномор'я, горах Криму). Перевезений цибулинами з Нікітського ботанічного саду у 1974 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 10-15 см. Квітки (2-4) пониклі білі із зеленою плямою. Цвіте в лютому–березні. Плодоносить у травні–червні, рідко. Розмножується цибулинами.

9. *Stipa capillata* L. – ковила волосиста, тирса.

Центрально-європейський степовий вид. Поширений у степовій зоні Євразії, Лісостепу, Криму, зрідка в Поліссі та Прикарпатті. Едифікатор степових ценозів. Вирощений з насіння, отриманого із заповідного степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина заввишки 60-100 см. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

10. *Stipa lessingiana* Trin. et Rupr. – ковила Лессінга.

Центрально-євразійський вид. Один з характерних компонентів типчаково-ковилових та полиново-типчакових південних степів України. Вид поширений у степовій зоні Євразії (Малій Азії та гірських районах Середньої Азії). Занесений насінням із заповідного степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина заввишки 75-80 см. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

11. *Stipa ucrainica* P. Smirn. – ковила українська.

Причорноморський вид. Характерний зональний компонент південноукраїнських степів. Вид поширений в Південній степовій зоні, Лівобережному степу, а також на Середньоросійській височині, у пониззі Дону, Передкавказзі. Вирощений із насіння, зібраного в заповідному степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина. Утворює щільні дернини з численними стеблами завдовжки 90-100 см. Цвіте в травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням.

12. *Lilium martagon* L. – лілія лісова.

Вид поширений у Європі, Сибіру, Центральній Азії, в Україні – Українські Карпати, Закарпаття, Полісся, Лісостеп. Раніше зустрічався в деяких куртинах старого парку, але випав. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина заввишки 50-90 см. Квітки повислі, на довгих квітконіжках, яскраво-пурпурові, з фіолетовими плямами, зібрані в негусту китицю. Цвіте у червні–липні. В 2001 році повторно залучена – насінням із Криворізького ботанічного саду. Потрібні подальші спостереження.

13. *Linaria biebersteinii* Bess. – льонок Біберштейна.

Причорноморський вид. Поширений в південній степовій зоні. Компонент зниженого степу. Вирощений із насіння, зібраного в заповідному степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста коренепорослева рослина заввишки 40-50 см. Цвіте в травні–червні, плодоносить в червні. Розмножується насінням та діленням кореневищ.

14. *Lunaria rediviva* L. – лунарія оживаюча.

Реліктовий вид. Поширений у Західній і Східній Європі, Північній Америці, в Україні – Закарпатті, Українських Карпатах, Передкарпатті, Розточчі, Опіллі, Західному лісостепу, Лівобережному лісостепу (Сумська область). Отримана насінням із ботанічного саду ім. О.В. Фоміна в 1994 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 70-90 см. Цвіте у травні–червні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

15. *Paeonia daurica* Andr. – півонія кримська.

Ендемічний вид, зустрічається в Гірському Криму. Отримана кореневищами із Нікітського ботанічного саду в 1984 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 50-70 см, з бульбовидним коренем. Квітки поодинокі, лілово-рожеві. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується діленням кореневищ.

16. *Paeonia tenuifolia* L. – півонія тонколиста.

Причорноморський ендемічний вид. Поширена у Центральній Європі, північно-східних районах Східно-Європейської рівнини, на Кавказі, в Україні – в південній частині лісостепової і степової зон, яйлах гірського Криму. Отримана живими рослинами у 1976 році із Нікітського ботанічного саду. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 40-60 см з бульбовидним коренем. Квітки поодинокі темно-червоні. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням і діленням кореневищ.

17. *Fritillaria ruthenica* Wikstr. – рябчик руський.

Вид поширений у середній та південній смугах Східної Європи, на Кавказі, у За-

хідному Сибіру, Середній Азії, на Алтаї, у Північно-Західному Китаї, в Україні – в лісо-степовій і степовій зонах. Отримана із Національного ботанічного саду НАНУ в 1980 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 40-50 см. Квітки повислі, темно-пурпурові. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням і цибулинами.

18. *Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Ashers – рястка Буше.

Центрально-європейсько-східноєвропейсько-середземноморський вид. Зустрічається у Центральній Європі, на Кавказі, у Передкавказзі, Малій Азії, в Україні – Південному лісостепу, Степу, Закарпатті. Занесена разом з посадковим деревним матеріалом у 1990 році. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 30-40 см. Суцвіття – 3-15-квіткове однобічне грона. Квітки великі, всередині білі, зовні білооблямовані, повислі. Цвіте у травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням і цибулинами.

19. *Schivereckia podolica* Andr. ex DC. – шиверекия подільська.

Східно-європейський вид. Реліктовий вид, поширений у Румунії, Росії (центральні райони Східно-Європейської рівнини, Урал), в Україні – Західний лісостеп та Степ. Завезений живими рослинами в 2002 році із околиць м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 10-15 см. Потребує подальших спостережень.

20. *Tulipa biflora* Pall. – тюльпан двоквітковий.

У природі зустрічається на Кавказі, Нижньому Поволжі, на півдні Західного Сибіру, у Західному Казахстані, Ірані, в Україні – в Криму, Донецькій області. Завезений з Криму (Саки) в 1982 році. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина заввишки до 20 см. Має дві-три білі квітки з жовтою основою. Цвіте в квітні, плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням і цибулинами.

21. *Tulipa quercetorum* Klok. et Zoz – тюльпан дібровний.

Причорноморсько-передкавказький степовий вид, зростає у пониззі Дону, на Передкавказзі, в Україні – на півдні Лісостепу та Лівобережного степу. Мезофіт. Вирощений з насіння, отриманого із Головного ботанічного саду РАН у 1982 році. Багаторічна цибулинна рослина заввишки 30-40 см. Квітки поодинокі, жовті. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням і цибулинами.

22. *Tulipa schrenkii* Regel – тюльпан Шренка.

Причорноморсько-азіатський вид; поширений на Кавказі, у Поволжі, Закавказзі, східній частині Малої Азії, Ірані, Західному Сибіру, Середній Азії, в Україні – східних і південних областях Степу, Криму. Ксеромезофіт. Вирощений з насіння, зібраного в заповідному степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина, заввишки 15-18 см. Квітки поодинокі червоні (частіше), жовті, дуже рідко білуваті. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням.

23. *Tulipa scythica* Klok. et Zoz – тюльпан скіфський.

Ендемічний південно-причорноморський вид. Мезофіт. Вирощений із насіння, зібраного в заповідному степу "Асканія-Нова" у 1974 році. Багаторічна трав'яниста цибулинна рослина заввишки 18-20 см. Квітка 1 (2-3) світло-жовта. Цвіте у квітні, плодоносить у травні–червні. Розмножується насінням.

Для видів заповідного степу розроблено агротехніку вирощування в культурі (Слепченко, 1987).

Висновки

Деякі з вищеназваних рідкісних видів рослин надзвичайно декоративні (*Allium ursinum*, *Asphodeline lutea*, *Centaurea taliewii*, *Galanthus nivalis*, *G. plicatus*, *Stipa lessingiana*, *S. ucrainica*, *Lunaria rediviva*, *Paeonia daurica*, *P. tenuifolia*, *Fritillaria ruthenica*, *Tulipa biflora*, *T. quercetorum*, *T. schrenkii*, *T. scythica*) і можуть використовуватися в різноманітних озеленювальних об'єктах на півдні посушливого степу України. А такі види, як *Colchicum autumnale*, *Lilium martagon*, *Schivereckia podolica* потребують подальшого вивчення.

- Егорова Е.М.* Дикорастущие декоративные растения Сахалина и Курил. – М., 1977. – 407 с.
- Карписонова Р.А.* Методика фенологических наблюдений за травянистыми многолетниками в отделе флоры ГБС АН СССР // Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. – М.: Изд-во Главн. бот. сада АН СССР. – 1972. – С. 47-52.
- Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України. Фітогенетичний фонд, мікогенетичний фонд, фітоценологічний фонд / Мінекоресурсів України, Наук. центр заповідної справи; Під наук. ред. С.Ю. Поповича. – Київ: Фітосоціологічний центр, 2002. – 276 с.
- Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР // Бюлл. Главн. бот. сада АН СССР. – 1979. – Вып.113. – С. 3-8.
- Определитель высших растений Украины / Доброчаева Д.Н., Котов М.М., Прокудин Ю.Н. и др. – Киев: Наук. думка, 1987. – 548 с.
- Сидорчук Т.М.* Рідкісні та зникаючі трав'янисті рослини у дендропарку "Софіївка" // Тези доповідей міжнарод. конф. "Біорізноманітність флори: Проблеми збереження і раціонального використання. Репродуктивна здатність рослин як основа їх збереження і поширення в Україні". – Львів. – 2004. – С. 115-120.
- Слепченко Л.А.* Методические рекомендации по агротехнике декоративных растений заповедной степи "Аскания-Нова". – Херсон, 1986. – 17 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / Під ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка – Київ: Українська енциклопедія, 1996. – 608 с.

Надійшла 2.06.05 р